

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи номзоди Зарифзода Ғайрат Зариф таҳти унвони «Вазъи низомӣ ва сиёсии аморати Бухоро дар солҳои 1826-1860», ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзоди илмҳои таърих аз рӯи ихтисоси 6.1.1. Таърихи ватанӣ (таърихи халқи тоҷик) пешниҳод шудааст

Мавзуи диссертатсияи Зарифзода Ғайрат Зариф «Вазъи низомӣ ва сиёсии аморати Бухоро дар солҳои 1826-1860» ба ихтисоси 6.1.1. Таърихи ватанӣ (таърихи халқи тоҷик) пурра мувофиқат мекунад. Таҳқиқот ба омӯзиши равандҳои сиёсӣ, низомӣ ва иҷтимоии аморати Бухоро дар давраи ҳукмронии амир Насрулло бахшида шуда, масъалаҳои мубрами таърихи халқи тоҷикро дар бар мегирад. Ин ихтисос омӯзиши таърихи давлатдорӣ, сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ, сохтори иҷтимоӣ ва низомии давлатҳои таърихӣ тоҷиконро фаро мегирад, ки мавзуи таҳқиқот ба он комилан мувофиқ мебошад.

Таҳқиқи вазъи низомӣ ва сиёсии аморати Бухоро дар солҳои 1826-1860 аз нуқтаи назари таърихшиносӣ ва манбаъшиносӣ аҳамияти бузург дорад. Ин давра яке аз марҳилаҳои ҳалқунандаи таърихи сиёсии Осиёи Миёна ба шумор меравад, ки дар он аморати Бухоро таҳти ҳукмронии амир Насрулло ба авҷи қудрат расид, вале ҳамзамон бо таҳдидҳои нави хориҷӣ ва дохилӣ рӯ ба рӯ гардид. Муаллиф ба таври бунёдӣ ва мукамал масъалаҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ, сохтори идорӣ, ислоҳоти ҳарбӣ, муносибатҳои дипломатӣ ва низоъҳои мусаллаҳонаи аморатро таҳлил намудааст. Ин таҳқиқот барои пур кардани ҳолигиҳои мавҷуда дар таърихшиносии миллӣ ва фаҳмиши амиқи равандҳои таърихӣ Осиёи Марказӣ дар асри XIX саҳми назаррас мегузорад.

Дар таърихшиносии ватанӣ ва хориҷӣ мавзуи мазкур то ин дам ба таври махсус ва ҳамаҷониба мавриди баррасӣ қарор нагирифта буд. Зарифзода Ғ.З. тавонистааст бо истифода аз доираи васеи манбаъҳои хаттӣ (беш аз 100 номгӯй), аз ҷумла «Зафарномаи Хусравӣ», «Фатҳномаи султонӣ», «Таърихи

салотини манғития», «Маҷмаъ-ул-арқом», «Кашкӯли Салимӣ» ва дигар осори муаррихони маҳаллӣ, инчунин таҳқиқоти шарқшиносони тоинқилобии рус, ба таври илмӣ ва интиқодӣ масъалаҳои мубрами таърихи аморатро ошкор намояд. Ин дастовард аҳаммияти илмии диссертатсияро ба таври назаррас баланд мебардорад ва онро ба яке аз таҳқиқоти мукамал ва муътамад дар ин самт табдил медиҳад.

Диссертатсияи Зарифзода Ғ.З. барои шинохти беҳтари мероси таърихии халқи тоҷик ва арзёбии дурусти нақши тоҷикон дар таърихи давлатдорӣи Осиёи Миёна аҳаммияти калон дорад. Ин равиш ба таъшаққули худшиносии миллӣ ва беҳтар намудани тасаввурот дар бораи таърихи тоҷикон дар сатҳи байналмилалӣ мусоидат менамояд. Инчунин, таҳқиқот ба мубориза бар зидди таҳрифҳои мавҷуда дар таърихнигорӣи баъзе кишварҳои ҳамсоя кӯмак расонида, арзишҳои воқеии таърихиҳо барқарор менамояд.

Навгонии илмии диссертатсия дар он зоҳир мешавад, ки муаллиф бори нахуст дар доираи рисолаи номзадӣ таърихи низомӣ ва сиёсии аморати Бухоро дар солҳои 1826-1860-ро таҳқиқ намудааст. Вай сарчашмаҳои нодир, аз ҷумла “Зафарномаи Хусравӣ”-ро ба гардиши илмӣ ворид карда, ислоҳоти ҳарбии амир Насрулло, сохтори лашкар, рутбаҳо ва усулҳои ҷангии аморатро бо истифода аз таҳлили муқоисавӣ баррасӣ намудааст. Аҳаммияти назариявӣ ва амалии кор дар он аст, ки маводи он метавонад барои навиштани асарҳои умумӣ, китобҳои дарсӣ ва дастурҳои методӣ оид ба таърихи халқи тоҷик ва Осиёи Марказӣ истифода шавад.

Диссертатсия аз муқаддима, се боб, шаш зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда (264 номгӯй) иборат буда, ҳаҷми умумии он 203 саҳифаро ташкил медиҳад. Сохтори кор мантиқан дуруст ва ба ҳадафу вазифаҳои таҳқиқот мувофиқ аст. Муқаддима асоснокии мавзӯ, дараҷаи омӯзиш, ҳадаф, вазифаҳо, навгонииҳо ва аҳаммияти амалиро ба таври возеҳ баён мекунад.

Боби аввали таҳқиқот “Тавсифи ҳаводиси таърихии солҳои 1826-1860 дар манбаъҳои хаттӣ ва асарҳои шарқшиносони тоинқилобии рус” номгузорӣ

шуда, аз ду зербоб иборат аст. Зербоби якуми боби якум “Сарчашмаҳои хаттӣ роҷеъ ба таърихи Аморати Бухоро дар сеяки дуҷуми асри XIX” унвон дошта, ба таҳлили беш аз 15 сарчашмаи асосӣ оид ба мавзӯи диссертатсия, аз қабili “Зафарномаи Хусравӣ”, “Фатҳномаи султонӣ”, “Маҷмаъ-ул-арқом”, “Кашқӯли Салимӣ” ва “Мунтахаб-ат-таворих” бахшида шудааст. Ин манбаъҳо маълумоти фаровон оид ба сохтори идорӣ, низомӣ ва сиёсати дохилию хориҷии аморат доранд. Қисми муҳимми онҳо, махсусан “Зафарномаи Хусравӣ”, бори аввал ба гардиши илмӣ ворид шудааст.

Зербоби дуҷуми боби якум “Таърихи Аморати Бухоро дар осори шарқшиносони тоинқилобии рус” ба тавсифи асарҳои Е.К. Мейендорф, А. Борнс, Н.В. Хаников, А. Вамбери ва дигарон бахшида шудааст. Ин манбаъҳо маълумоти мукаммали оморӣ, ҷуғрофӣ ва ҳарбӣ оид ба аморат пешниҳод менамоянд.

Боби дуҷуми таҳқиқот “Вазъи дохилии аморати Бухоро дар давраи бухрони шадиди миёнаи асри XIX” унвон дошта, аз ду зербоб иборат аст. Зербоби якуми боби дуҷум “Ҳаёти сиёсии Аморати Бухоро” ба тавсифи ҳокимияти амир Насрулло, мубориза бо бародаронаш, тадбирҳои марказгардонӣ ва сохтори идорӣ бахшида шудааст. Мансабҳои асосӣ (кушбегӣ, девонбегӣ, тўпчибошӣ) дар асоси сарчашмаҳо шарҳ дода шудаанд.

Дар зербоби дуҷуми боби дуҷум “Низоми лашкардорӣ ва ислоҳоти ҳарбии амир Насрулло” низоми лашкар, шумора, таркиб, силоҳ ва ислоҳоти соли 1837 тавсиф гардидааст.

Боби сеюми диссертатсия “Тамоилҳои сиёсати хориҷии аморати Бухоро” унвон дошта, аз ду зербоб иборат аст, ки дар он сиёсати хориҷии аморати Бухоро дар давраи таҳқиқшаванда мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Дар зербоби якуми боби сеюм “Робитаҳои аморати Бухоро бо Русияи подшоҳӣ ва хонигарии Осиёи Миёна” муаллиф сафоратҳои мутақобила, рақобати Англияву Русия, робитаҳои тиҷоратӣ ва масъалаи асиронро мавриди таҳлил қарор додааст.

Дар зербоби дуюми боби сеюм “Низоъҳои мусаллаҳонаи байни хонигариҳои Осиёи Миёна” диссертант ҷангҳои Бухоро бо Қўқанд ва Хева (сабабҳо, рафт, натиҷаҳо), ишғоли Қўқанд (1842) ва қатли Муҳаммадалихонро таҳлил намудааст.

Хулоса, муаллиф натиҷаҳои асосии таҳқиқотро аз рӯи ҳар се боб ҷамъбаст намуда, тавсияҳои амалӣ пешниҳод кардааст. Ҷамъбастҳо мувофиқи ҳадаф ва вазифаҳои дар муқаддима муқарраршуда мебошанд. Тавсияҳо оид ба истифодаи натиҷаҳо дар системаи маориф ва таҳқиқоти минбаъда пешниҳод шудаанд.

Диссертатсияи Зарифзода Ғ.З. дорои як қатор нуктаҳои мусбӣ ва дастовардҳои назарраси зерин мебошад, ки онро ҳамчун кори илмӣ арзанда муаррифӣ мекунанд:

- Аввалин таҳқиқоти махсус дар таърихнигории тоҷик оид ба вазъи низоми ва сиёсии аморати Бухоро дар давраи амир Наҳрулло;
- Ҷалби доираи васеи манбаъҳои хаттӣ, аз ҷумла сарчашмаҳои нодир ба монанди “Зафарномаи Хусравӣ”, “Фатҳномаи султонӣ”, “Маҷмаъ-ул-арқом”, “Кашкӯли Салимӣ” ва дигар осори муаррихони маҳаллӣ;
- Таҳлили муфассали сохтори лашкар, рутбаҳои ҳарбӣ, силоҳ ва усулҳои ҷангии аморат, ки дар ин сатҳ то кунун баррасӣ нашуда буд;
- Ошкор намудани робитаҳои дипломатӣ ва тиҷоратии аморат бо Русия, Англия, Эрон ва Туркия ва муайян намудани нақши онҳо дар сиёсати хориҷии Бухоро;
- Таснифи системаи идоракунии маъмурӣ ва мансабҳои давлатӣ, ки барои фаҳмиши сохтори ҳукумат дар аморати Бухоро аҳамияти асосӣ дорад.

Эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо истифода аз методологияи дуруст, ҳаҷми кофӣ маълумот ва таҳлили интиқодии манбаъҳо таъмин шудааст. Муаллиф принципҳои объективият, таърихият ва пайдарпайии хронологӣ ва усулҳои муқоисавӣ, типология ва таҳлили системавиро ба кор гирифтааст, ки ин эътимоднокии хулосаҳои ӯро афзоиш медиҳад.

Дар баробари муваффақиятҳо диссертатсияи Зарифзода Ғ.З. аз камбудихо ҳолӣ набуда, пешниҳоди эродҳои мазкур зарурӣ мебошад:

1. Дар таҳлили ислоҳоти ҳарбии соли 1837 ва натиҷаҳои он, муаллиф қайд мекунад, ки ин ислоҳот ба таъсиси лашкари доимӣ оварда расонд, аммо сабабҳои ноқомии ин ислоҳот дар ҷангҳои минбаъда (масалан, шикаст аз русҳо ва хонигарии ҳамсоя) ба таври амиқ таҳлил нашудааст. Инчунин, дар таҳлили ислоҳоти ҳарбӣ оқибатҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии онҳо ба пуррагӣ ошкор нашуда, таъсири ин ислоҳот ба мардуми оддӣ камтар баррасӣ шудааст.

2. Дар матн баъзе ибораҳо ва истилоҳоти таърихӣ бе тавзеҳи зарурӣ оварда шудаанд, ки барои хонанда душворӣ эҷод мекунад. Масалан, истилоҳҳои “қушбегӣ”, “девонбегӣ”, “тўпчибошӣ” ва дигар мансабҳо сарфи назар аз шарҳи онҳо дар баъзе ҷойҳо, дар матни асосӣ бетавзеҳ мондаанд, ки ин ба хониш ва дарки матн таъсир мерасонад.

3. Дар таҳлили ҳаёти сиёсии аморат муаллиф асосан ба фаъолияти амир ва ашрофи дарбор таъяс карда, нақши табақаҳои поёнии ҷомеа (деҳқонон, ҳунармандон, ғуломон) ва иштироки онҳо дар шўришҳо ва низоъҳои сиёсиро қанор гузоштааст. Дар диссертатсия исёнҳо ва шўришҳои мардумӣ (масалан, исёни кенегасҳо, хитой-қипчоқҳо) зикр шудаанд, аммо сабабҳои иҷтимоии онҳо, ба монанди нобаробарии иқтисодӣ, фишори андоз ва ғасби заминҳо, ба таври амиқ таҳлил нашудаанд.

4. Дар боби сеюм муаллиф робитаҳои аморати Бухоро бо Русия ва хонигарии ҳамсояро баррасӣ намудааст, аммо таҳлили муқоисавии сиёсати хориҷии Бухоро, Қўқанд ва Ҳева дар заминаи рақобати геополитикии Русия ва Англия то андозае сатҳӣ ба назар мерасад.

5. Баъзе ибораҳо ва истилоҳоти истифодашуда дар матн ба таҳрири иловагӣ ниёз доранд, то ба стандартҳои илмӣ муосир мутобиқ гарданд.

Ҳамин тавр диссертатсияи Зарифзода Ғайрат Зариф дар мавзӯи “Вазъи низоми ва сиёсии аморати Бухоро дар солҳои 1826-1860” кори илмӣ мукамал, босифат ва анҷомёфта буда, ба талаботи Комиссияи олии

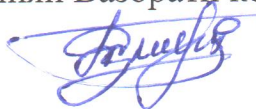
аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба рисолаҳои номзадӣ пешбинӣ шудааст, пурра ҷавобгӯ мебошад. Муаллиф тавонистааст ҳамаи ҳадафҳо ва вазифаҳои муқарраршударо иҷро намуда, натиҷаҳои назаррасро ба даст орад. Кор дорои навгониҳои илмӣ, аҳаммияти назариявӣ ва амалӣ буда, барои рушди таърихнигории миллӣ саҳми арзанда мегузорад.

Бо назардошти ҳама гуфтаҳо, диссертатсияи Зарифзода Ғ.З. барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзоди илмҳои таърих аз рӯйи ихтисоси 6.1.1. Таърихи ватанӣ (таърихи халқи тоҷик) сазовор доништа мешавад.

Диссертатсияи Зарифзода Ғайрат Зариф дар мавзуи “Вазъи низоми ва сиёсии аморати Бухоро дар солҳои 1826-1860” ба талаботи бандҳои 31, 33, 34 ва 35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти №267 (бо тағйиру иловаҳо дар асоси Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26.06.2023, №295) тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ буда, муаллифи он барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзоди илмҳои таърих аз рӯйи ихтисоси 6.1.1. Таърихи ватанӣ (таърихи халқи тоҷик) сазовор мебошад.

Муқарризи расмӣ:

Номзоди илмҳои таърих, Сардори кафедраи фанҳои ҷамъиятии факултети №4 Академияи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Султонзода Б.С.

Имзои Султонзода Б.С.-ро тасдиқ мекунам:

Сардори шӯъбаҳои кор бо ҳайати шахсии факултети №4 Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, полковники милитсия

Олимзода А.А.

«07» 07 2026

Суроға: 735718, Хучанд, 17 мкр-н,
факултети № 4 Академияи ВКД
Ҷумҳурии Тоҷикистон. Тел.: (83422) 21880
Факс: (83422) 24878
E-mail: fakultet4avkd@mail.ru